

IZABELA RATMAN-LIWERSKA

Podział ról w rodzinach aktywistek organizacji kobiecych Białostoczczyzny

W 1981 r. na terenie województwa białostockiego, łomżyńskiego i suwalskiego dokonano próby pomiaru stopnia nowoczesności lub tradycjonalizmu kobiet ze względu na ich przynależność organizacyjną i środowisko zamieszkania. Badaniem objęto 1592 respondentki. Aktywistki organizacji kobiecych Białostoczczyzny stanowiły w założeniach badawczych grupy podstawowe, natomiast kobiety niestowarzyszone z tego samego środowiska zamieszkania (wiejskiego i miejskiego) – grupy kontrolne. Postawiono sobie, by grupy kontrolne były zbliżone parametrami cech do grup podstawowych i by warunki ankiety audytoryjnej sprzyjały anonimowości wypowiedzi.

W środowiskach wiejskich wybranych województw przebadano 354 kobiety należące do kół gospodyń wiejskich i 366 kobiet nie będących członkiniami tego stowarzyszenia. Ich charakterystykę ze względu na wiek i przynależność organizacyjną przedstawia zestawienie (dane w %):

wiek	zrzeszone		nie zrzeszone	
	miasto	wieś	miasto	wieś
18–23	5	2	10	4
24–35	41	43	46	46
36–55	52	53	40	47
56 i więcej	2	2	4	3

Na wsi wśród kobiet stowarzyszonych najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 36–55 lat (53%), a najmniej – w wieku 18–23 lata (2%) i powyżej 56 lat (2%). Przeważająca większość działaczek kół gospodyń wiejskich zamieszkałych na wsi (94%) urodziła się na wsi, pochodząc z rodzin chłopskich (84%). Prawie wszystkie były mężatkami (95%).

Cechy społeczno-demograficzne badanych kobiet w środowisku wiejskim i miejskim były następujące (dane w %):

	zrzeszone		nie zrzeszone	
	miasto	wieś	miasto	wieś
miejsce urodzenia				
miasto	52	6	42	5
wieś	48	94	58	95
....stan cywilny				
wolny	17	5	24	10
mężatka	83	95	76	90
.... pochodzenie społeczne				
inteligentkie	21	2	15	–
chłopskie	43	84	50	81
robotnicze	36	14	35	19

W środowisku miejskim poddano badaniom 404 kobiety stowarzyszone w Lidze Kobiet Polskich i 468 kobiet spoza tej organizacji. I tu najliczniejszą grupę stanowiły kobiety w wieku 36–55 lat (52%), najmniej liczną zaś – powyżej 56 lat (2%). Respondentki były w większości mężatkami (83% stowarzyszonych, 76% niestowarzyszonych), mniej więcej połowa (43% i 50%) miała pochodzenie chłopskie, co nie dziwi, gdyż teren badania jest regionem rolniczym.

Natomiast wykształcenie badanych kobiet w obydwu kategoriach przedstawia poniższe zestawienie (dane w %):

	zrzeszone		nie zrzeszone	
	miasto	wieś	miasto	wieś
podstawowe	–	42	2	35
zasadnicze zawodowe	12	23	14	32
technikum	26	13	24	8
liceum ogólnokształcące	45	16	44	21
wyższe	17	6	16	4

Wśród respondentek należących do Ligi Kobiet Polskich najliczniejszą grupę tworzyły absolwentki liceów ogólnokształcących (45%); podobnie było wśród nie zrzeszonych (44%). Kobiety z wykształceniem średnim zawodowym stanowiły w mieście 26% i 24%. Na wsi przeważały kobiety z wykształceniem podstawowym.

W zakresie działalności społeczno-politycznej osoby należące do organizacji kobiecych – zarówno na wsi, jak i w mieście – miały zdecydowaną przewagę nad nie zrzeszonymi. Obrazuje to poniższe zestawienie (dane w %):

nazwa organizacji społeczno-politycznej	kobiety zrzeszone		kobiety nie zrzeszone	
	wieś KGW	miasto LKP	wieś	miasto
PZPR	5	37	2	16
SD	–	1	–	1
ZSL	2	2	9	2

ORW	1	19	–	–
TPPR	1	13	–	2
KRM	–	14	–	–
TKKŚ	–	3	–	2
ZSMP	2	8	–	6
PCK	–	7	–	3

Uwaga: Procenty nie sumują się do 100, ponieważ kobiety należały do kilku organizacji naraz.

Stosunek kobiet do podziału obowiązków domowych między członków rodziny może być uważany za wskaźnik określający poziom nowoczesności lub tradycjonalizmu¹. W wielu dziedzinach naszego życia funkcjonuje jeszcze zasada „kierowniczej roli” mężczyzny. Najbardziej jest to widoczne w rodzinie i w organizacji życia domowego, gdzie mężczyznę uważa się za decydenta w sprawach ważnych. Ta patriarchalna zasada wiąże się także z podziałem ról na „męskie” i „żeńskie”, a ponadto z podziałem na prace „lepsze” (męskie) i „gorsze” (żeńskie)². Rodzinny podział ról utrwał się przez wieki, a najdłużej przetrwał w środowisku wiejskim.

W miarę kształtowania się nowych stosunków produkcji i nowych technik wytwarzania oraz na skutek aspiracji kobiet i postępującej demokratyzacji życia społecznego opinie uzasadniające hierarchiczny podział ról ulegają przewartościowaniu.

Jednak, jak wykazały badania przeprowadzone przez B. Wawrzyniaką w latach 1975–1978 w makroregionie środkowo-zachodnim, chociaż coraz częściej dominują stosunki rodzinne partnerskie, to 76,3% mężczyzn uważało, że istnieje stały podział pracy między żoną i mężem, 53,9% było przeciwnych pomaganiu żonie w sprawach gospodarstwa domowego. Natomiast kobiety miały inny pogląd. Aż 30,2% respondentek uważało istniejący podział pracy między kobietą a mężczyzną za niesprawiedliwy, 20,2% nie umiało wyrazić swojego zdania na ten temat, ponieważ – jak stwierdził autor – z powodu nadmiaru pełnionych zadań nie było ich stać na refleksyjność. Ponadto okazało się, że mężczyźni nie tylko niechętnie włączają się do prac domowych i typowo „kobięcych”, ale coraz częściej kobiety wykonują czynności uważane tradycyjnie za „męskie”. Tak jest najczęściej w rodzinach chłopsko-robotniczych, gdyż mąż podejmuje pracę pozarolniczą, a żona przejmuje jego funkcje związane z produkcją rolną³.

A jak przedstawiał się w 1981 r. podział ról w organizacji prac domowych i rodzinnych na Białostocczyźnie? Otóż kobiety wykonywały tam prace określone przez nie same jako „męskie”, i to nie tylko w domu, ale i na roli. Mężczyźni pomagali w czynnościach powszechnie uważanych za typowo „kobiece”. Dzieci były włączane do wszystkich rodzajów prac, jednak zgodnie z zasadą różnicowania zajęć według płci. Świadczy to o niekonsekwentnym realizowaniu zasady egalitaryzmu.

Tendencja do równego podziału obowiązków domowo-rodzinnych w większym stopniu wystąpiła w środowisku miejskim, co wiąże się z szybszym tempem szerszych zmian w tym środowisku. Zyskała również, podobnie jak na wsi, większe nasilenie u aktywistek organizacji. Rodzaje prac domowych wykonywanych przez respondentki i członków ich rodziny obrazuje poniższe zestawienie (dane w %):

¹ H. Bednarski: *Spółeczna rola kobiet wiejskich*, Bydgoszcz 1976; B. Wawrzyniak: *Kobieta wiejska*, Warszawa 1980.

² Tamże, s. 82.

³ Tamże, s. 85-86.

	kobiety zrzeszone		kobiety nie zrzeszone	
	wieś	miasto	wieś	miasto
w domu				
wszystkie związane z utrzymaniem domu	89	94	96	96
w gospodarstwie wszystkie roboty polowe i związane z hodowlą in- wentarza, pomoc w gospo- darstwie rodziców	73	2	78	4
tzw. prace kobiece wykonywane w domu przez mężczyzn sprzątanie, zakupy, gotowanie, pranie, pomoc w pracach związanych z hodowlą	29	42	26	31
tzw. prace męskie wykonywane w domu przez kobiety palenie w piecu, tapetowanie, pomoc w polu i w oborze	38	15	63	21
prace wykonywane przez respon- dentkę w wieku szkolnym pomoc rodzicom w domu i gospodarstwie	81	94	90	97
prace wykonywane przez chłopców sprzątanie, zakupy, pomoc w pracach polowych	60	62	65	59
prace wykonywane przez dziewczęta sprzątanie, zakupy, gotowanie	68	67	69	63

Uwaga: Procenty nie sumują się do 100, gdyż każda z respondentek odpowiadała na wszystkie pytania.

Innym istotnym wyznacznikiem zmian zachodzących we współczesnych społeczeństwach jest dominujący model małżeństwa, określany kryteriami doboru małżonków. Dawniej przy zawieraniu związków małżeńskich pilnie uważano, aby zachować interes rodziny. Względy ekonomiczne, położenie gruntów, przynależność do określonej klasy czy warstwy społecznej decydowały o doborze terytorialnym i społecznym małżeństw. Ostre sankcje stały na straży właściwego doboru. Obecnie dobór partnerów ulega modyfikacji pod wpływem nowych wzorów zachowań i braku rodzinnych sankcji, ale na wsi częstokroć nadal ciężą na nim zakorzenione tradycją względy ekonomiczne⁴.

W prezentowanym badaniu kryteria doboru małżeństw zostały potraktowane jako wskaźnik postaw. Obrazuje to poniższe zestawienie (dane w %):

pani zdaniem podstawę związku małżeńskiego powinno stanowić	kobiety zrzeszone		kobiety nie zrzeszone	
	wieś	miasto	wieś	miasto
przede wszystkim uczucie	99	87	95	93
posiadanie ziemi przez jednego z narzeczonych	21	1	23	4

⁴ Tamże, s. 47; Bednarski, jw. s. 52-56.

posiadanie zawodów przez oboje narzeczonych	60	53	56	46
narzeczona może być bez zawodu, ale powinna otrzymać spadek	8	4	18	4
narzeczeni powinni mieć jednakowe przekonania religijne	67	49	62	54
narzeczeni powinni tolerować swoje przekonania związane z wiarą w Boga	83	72	66	64
ważny jest dobry stosunek mężczyzny do kobiety i odwrotnie, a nie przekonania religijne	79	80	77	73

Uwaga: Procenty nie sumują się do 100, ponieważ każda z respondentek mogła odpowiedzieć na wszystkie pytania.

Część respondentek jako kryterium doboru partnerów przyjęła czynnik środowiskowy (około połowa kobiet na wsi, nieco mniej w mieście; nie zaznaczyły się w tym zakresie różnice między kobietami zrzeszonymi i nie zrzeszonymi). Przełamują się zatem tradycyjne stereotypy kojarzenia małżeństw w obrębie społeczności lokalnej.

Podstawę związku małżeńskiego zdaniem respondentek powinno stanowić przede wszystkim uczucie. Ważniejszy też jest dobry stosunek mężczyzny do kobiety i odwrotnie, a więc szacunek, niż jednakowe przekonania religijne, czy posiadanie ziemi (status materialny). Duże znaczenie przypisuje się kwalifikacjom zawodowym małżonków, ale wyraźnie większe – wagi do stosunków humanitarnych w rodzinie. Analiza danych pozwala stwierdzić, że odchodzenie kobiet Białostoczczyzny od tradycjonalizmu odbywa się także w sferze światopoglądowej. Zauważono to już w innych badaniach⁵. Zróżnicowanie opinii kobiet na temat kryteriów doboru małżeństw ze względu na środowisko zamieszkania i przynależność organizacyjną nie wystąpiło.

Ogólnie można stwierdzić, że postawy kobiet w aspekcie poznawczo-oceniającym i motywacyjno-emocjonalnym wskazują na tendencje postępowe. Jednakże funkcjonujący model życia odbiega jeszcze od potrzeb społecznych. Przewyciężenie istniejących barier, przyspieszenie przemian obyczajowych i świadomościowych, zależnych od modernizacji gospodarstw domowych, od stopnia przyswojenia nowości, a więc od podniesienia wykształcenia i poziomu aspiracji kobiet, jest dziś najpilniejsze.

Leży to w gestii organizacji społecznych, do których tak chętnie garną się kobiety, niezadowolone z braku uznania społecznego, pozbawione możliwości awansu w strukturze wiejskiego gospodarstwa indywidualnego, nadmiernie obciążone obowiązkami rodzinnymi i zawodowymi, nie dysponujące możliwościami rozwoju własnej osobowości i kulturalnego spędzania wolnego czasu.

⁵ Patrz: I. Ratman-Liwerska: „Badania nad światopoglądem działaczek stowarzyszeń kobiecych regionu północno-wschodniego”, *Euhemer* nr 1/1984.